

POLITICKÁ GEOGRAFIE

3. přednáška (verze na web)

POLITICKÁ GEOGRAFIE

Anglosaská geopolitika (geopolitics)

Hlavní teze a zaměření

- menší zájem o stát
- binární koncepce mocenské rovnováhy (soupeření dvou typů mocností – námořních a pozemních)

Alfred Thayer Mahan (1840–1914)

- ***The Influence of Sea Power upon History 1660–1783*** (1890)
- ***The Influence of Sea Power upon History: The French Revolution and Empire 1793–1812*** (1892)

Mahanovo „vnímání světa“:

- Určujícími prvky jsou:
 - Světový oceán:
 - souvislá a nepřerušovaná plocha, která umožňuje jednotný celosvětový systém komunikace
 - Rusko
 - transkontinentální stát bez přístupu k oceánu
 - Evropské a asijské státy s přístupem k moři
 - 3 ostrovní státy nevázané na euroasijský kontinent
 - USA, Spojené království, Japonsko

Hlavní teze:

- Světová rovnováha je dána soupeřením námořní a pozemní moci
- pro osudy států je důležitější než pevninské území kontrola moře, protože platí teze Waltera Raleigha (1552–1618):

Kdo vládne na moři, vládne obchodu, kdo vládne obchodu, disponuje bohatstvím světa, kdo disponuje bohatstvím světa, je vládce světa.

Námořní moc je silná podle:

- geografické polohy státu (hl. přístupu k otevřeným mořím)
- morfologie pobřeží
- délky pobřeží
- počtu obyvatel
- povahy národa (hlavně vztahu k obchodování)
- vůle a rozhodování vlády

Námořní moc představují ...

- vojenské námořnictvo
- obchodní loďstvo
- námořní vojenské základny

Námořní moc je ve výhodě ...

- rychlejší komunikace
- lepší manévrování
- charakter komunikační sítě pozemní moci
(z vnitrozemí k moři, ale bez příčných os)

... a je proto vítězí!

Soupeření námořní a pozemní moci

- Námořní moc: hlavně Spojené království a USA
 - ▣ snaží se vybudovat silné loďstvo a námořní opěrné body (základny) po celém světě
- Pozemní moci: zejména Rusko
 - ▣ snaží se dosáhnout široký přístup k moři a tím participovat na výhodách námořních mocností
- Hlavní konfliktní zónou je Asie
 - ▣ sever: kontroluje Rusko
 - ▣ jih: kontroluje Spojené království
 - ▣ mezi nimi **pás nestability** (cca 30°–40° s. š.)

Strategie anakondy

- princip blokování nepřátelského území z moře
 - ▣ soupeř se vyčerpá a ekonomicky zadusí

Strategie anakondy

- podobně v globálním měřítku je nutné, aby námořní moc:
 - ▣ izolovala kontinentální části území protivníků a
 - ▣ bránila vzniku koalicí, které by umožnily pozemní moci podílet se na výhodách moci námořní

Základní problém teorie

- oddělení námořní a pozemní moci není v praxi striktní
- ve většině států jsou přítomny obě

Halford John Mackinder (1861–1947)

- *The Geographical Pivot of History* (1904)
- *Democratic Ideals and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction* (1919)
- *The Round World and the Winning of the Peace* (1943)

Zásadní „technologická“ změna:

- během 19. století se rozvíjela železnice ⇒ pozemní doprava už rychlostí a operativností za námořní nezaostávala

Hlavní teze:

- Světová rovnováha je dána soupeřením námořní a pozemní moci
- převaha jedné nad druhou se mění v čase:
 - ▣ do 1492 převažovala pozemní moc (kočovníci z Asie)
 - ▣ 1492 – 19. století: **Kolumbova éra** (*Columbian Age*) – převažovala moc námořní
 - ▣ 20. století: opět převaha pozemní moci

Globální geopolitický model

- **Světový ostrov** (*World Island*) – souvislý kus pevniny, Evropa, Asie a Afrika – tam žije většina obyvatel a tam se formují dějiny
- **Světový oceán** (*World Ocean*) – soubor všech moří na Zemi
- ostrovy ve Světovém oceánu (Amerika, Austrálie, Británie, Japonsko ...) – jakási oceánská periférie, která bude aktivně přispívat do historie až v (blízké) budoucnosti

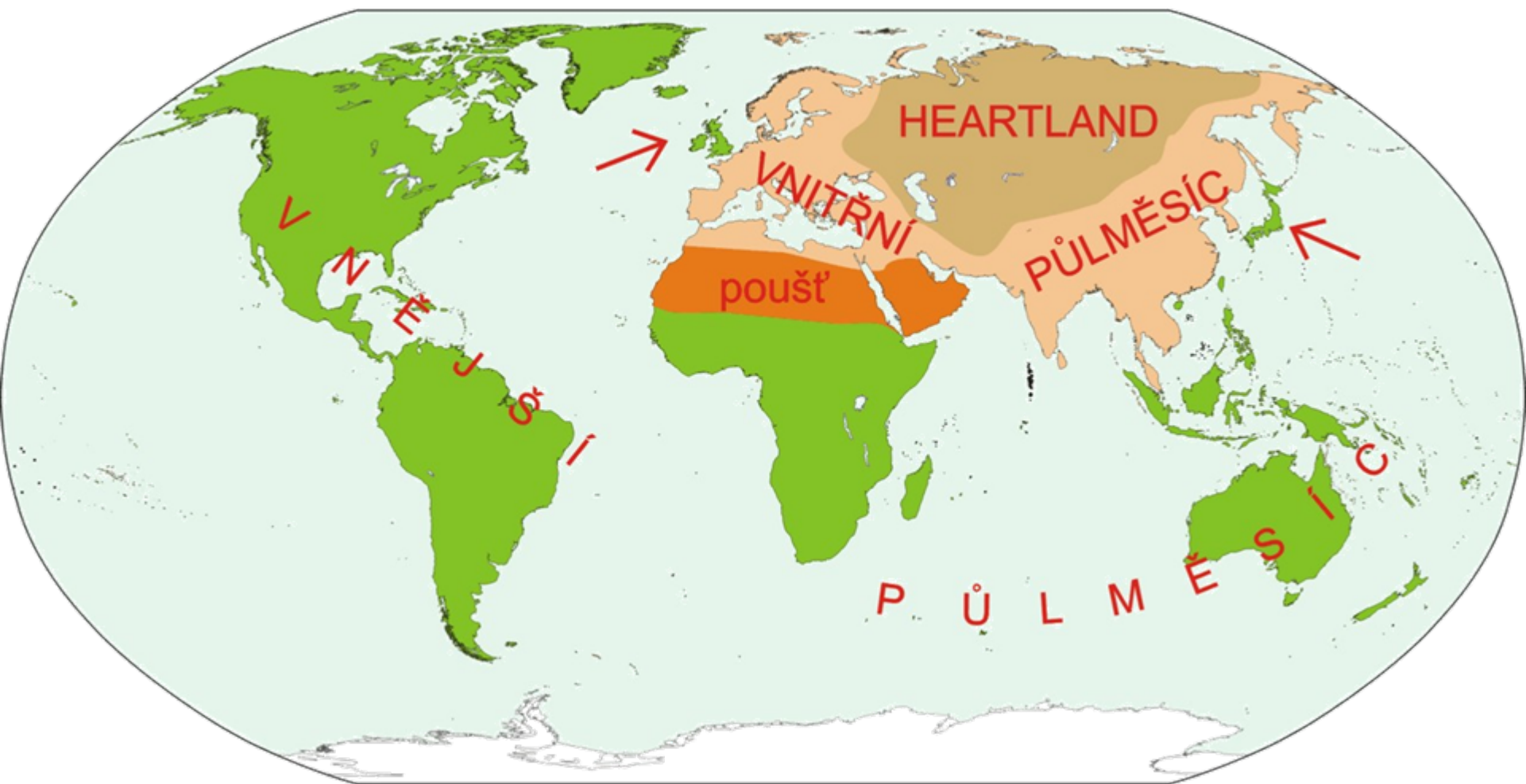
3 pásma na pevnině:

- **Heartland*** = vnitrozemí Světového ostrova bez přístupu k nezamrzajícím mořím
- **Vnitřní půlměsíc** (*Inner or Marginal Crescent*) = zbytek pevninské Evropy a Asie, severní Afrika
- **Vnější půlměsíc** (*Outer or Insular Crescent*) = „ostrovy“ ve Světovém oceánu (vč. Británie a Japonska) a subsaharská Afrika

Ve strategické výhodě je Heartland (je z vnějšku nedobytný)

* původně **Pivot Area**

Mackinderova teorie Heartlandu

Heartland

- Největší přirozená pevnost na světě
- Nepřístupný pro námořní moc (řeky ústí buď do bezodtokých jezer, nebo do zamrzajících moří)
- Region má dostatek surovin a zemědělských produktů, čili není závislý na okolí
- Heartland byl až dosud zdrojem expanze do oblastí s lepšími podmínkami pro vznik velkých civilizací (Čína, Indie, Evropa, Blízký Východ)
- Mezi „vlastníky“ Heartlandu je mocenská kontinuita (mongolská říše, Rusko, SSSR)

Vztah Heartlandu a Vnitřního půlměsíce

- Pokud by se podařilo „pozemní“ mocnosti z Heartlandu ovládnout část Vnitřního půlměsíce (a tím se dostat na pobřeží Světového oceánu), získala by tato mocnost **absolutní dominanci nad světem**
- K tomu by mohlo dojít dvěma způsoby:
 - ▣ „z vnějšku“: Mocnost z Vnitřního půlměsíce ovládne mocnost z Heartlandu (tj. Německo ovládne Rusko)
 - ▣ „zevnitř“: Rusko expanduje do Vnitřního půlměsíce (Indie?, Východní Evropa?)

...a platí, že:

Kdo vládne východní Evropě*, ovládá Heartland. Kdo vládne Heartlandu, ovládá Světový ostrov. Kdo vládne Světovému ostrovu, ovládá svět.

* území ohraničené liniemi Hamburg – Terst na západě a Sankt-Peterburg – Volgograd – Rostov-na-Donu na východě

Mezi válkami ...

Koncepce rovnováhy sil mezi dvěma mocenskými póly:

- **Úmoří Vnitrozemského oceánu** (*Midland Ocean* Basin*), tj. úmoří Severního Atlantiku, prostor života západní civilizace (Ameroevropa)
- **Heartland** (ale už bez „Lenalandu“ – východní Sibiře)
- Prvnímu pólu odpovídají 3 velmoci (USA, Francie, Británie), druhému SSSR
- Koncepce už nepočítá s ostrou dělicí hranicí pozemní a námořní moci

* Světový oceán rozdělil na *Midland Ocean* a *Great Ocean*

Odrazy v politice ...

- uspořádání Evropy po 1. sv. válce
- vytvoření „euroatlantických“ organizací, např. NATO
- politika SSSR za Brežněva

Přínos pro geopolitiku

- chápání světa jako globálně fungujícího politického celku
- důraz na funkční jednotu světa

Dnešní kritika ...

- jde o intelektuální spekulaci
- model je příliš zjednodušující
- model nedokáže vysvětlit některá zjevná fakta
 - ▣ růst moci USA
 - ▣ relativní slabost SSSR (Ruska)
 - ▣ nárůst významu letecké dopravy

Nicholas Spykman (1893–1943)

- ***America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power***
(1942)
- ***The Geography of Peace***
(1944)

Hlavní teze

- vychází z Mackindera, ale modifikuje ho podle zkušeností z 2. světové války, zabýval se hlavně problémem **bezpečnosti**
- geopolitickými hráči jsou pouze **velmoci**
- **malé státy** mají podřízené postavení
- platí představa o soupeření pozemní a námořní mocnosti

Model se podobá Mackinderovu ...

Svět se dělí na:

- **Heartland** (vnitrozemí Eurasie)
- **Vnější ostrovy a kontinenty** (*Offshore Islands and Continents*)
- **Rimland** (pásmo izolující Heartland od nezamrzajících moří, územně totožný s Mackinderovým vnitřním půlměsícem)

... ale s jiným chápáním významu

- klíčový význam nemá Heartland, ale Rimland, ve kterém probíhá soupeření pozemní a námořní moci
- námořní mocnosti nesmějí dopustit jeho ovládnutí pozemní velmocí, která ovládá Heartland, protože platí:

... kdo vládne Rimlandu, vládne Eurasii, a kdo vládne Eurasii, vládne světu.

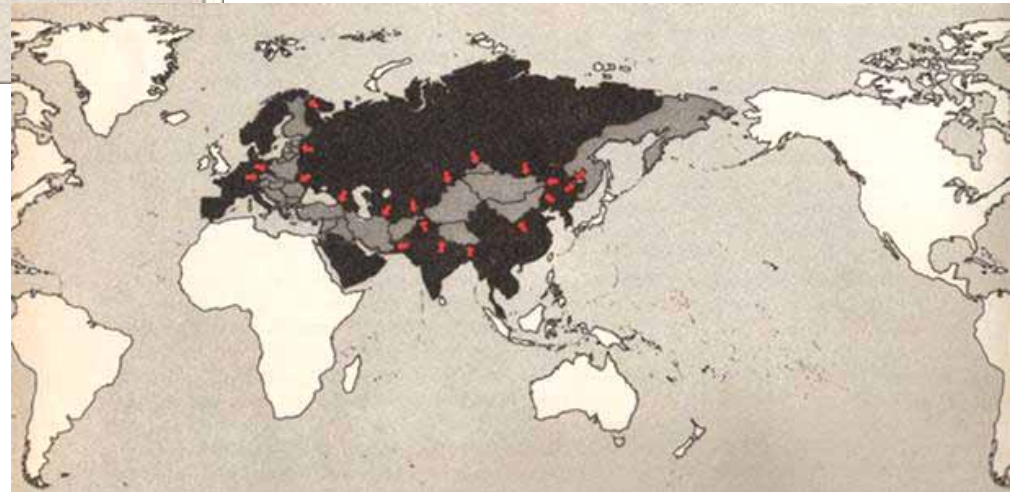
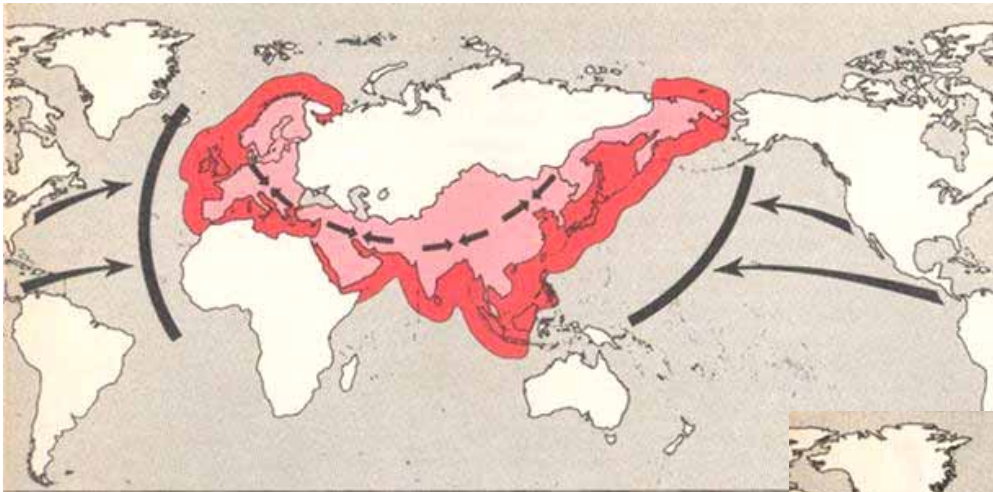
(The Geography of Peace, 1944)

Doporučení pro USA ...

- USA jsou ostrovem ve Světovém oceánu
- tento ostrov ale není izolovaný, ze západu i z východu se přibližuje k Eurasii
- pro obranu USA je klíčové zabezpečení Dálného východu a Evropy, resp. prevence toho, aby byly příliš silné a ohrožovaly jejich světový primát:
 - Na Dálném Východě: nebezpečné spojení SSSR a Číny
 - V Evropě: nebezpečné sjednocení Evropy

The Geography of the Peace, 1944

□ Zabezpečení obrany USA

Praktické důsledky ...

- v podstatě strategie anakondy uplatňovaná Spojenými státy na celý Heartland
 - ▣ garance obrany Turecka a Řecka
 - ▣ válka v Koreji (1950–1953)
 - ▣ válka ve Vietnamu (1965–1973)
 - ▣ koncepce **zadržování komunismu** (*containment*) – vytvoření soustavy vojenských paktů namířených proti SSSR tvořených vždy USA a skupinou spojenců v Rimlandu (NATO, CENTO – Bagdádský pakt, SEATO – Pakt pro jihovýchodní Asii)

Dnešní kritika ...

- během studené války nešlo o konflikt zapříčiněný prostorovými charakteristikami světa, ale charakterem režimu v jednotlivých státech (viz Kuba, „tábor míru“ v Africe apod.)

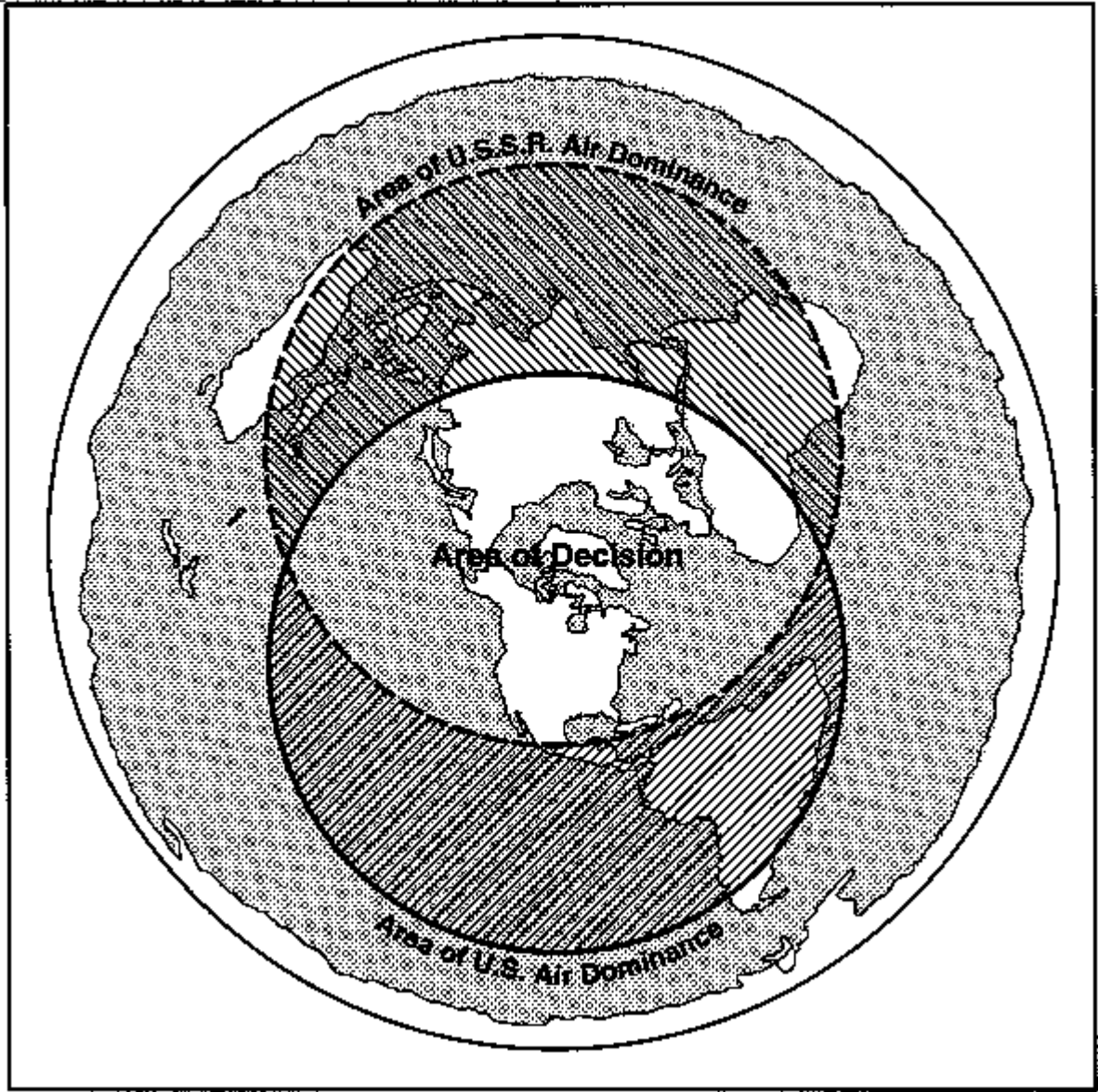
Alexander Prokofieff de Seversky / Alexandr Prokofjev-Severskij (1894–1974)

- ***Victory Through Air Power***
(1942)
- ***Air Power: Key to Survival***
(1950)

Alexander Prokofieff de Seversky (1894–1974)

- rozvíjí Spykmanovy teorie
- zohledňuje více vliv vzdušné síly:
 - ▣ Nově identifikuje jako klíčovou oblast obrany USA místo, které je nejdostupnější pro letecké síly SSSR
- klíčová je proto kontrola Arktidy a vzdušného prostoru, protože tam se střetají 2 sféry:
 - ▣ Oblast vzdušné dominance SSSR
 - ▣ Oblast vzdušné dominance USA
 - ▣ Na jejich průniku je „**oblast rozhodnutí**“ (*Area of Decision*)

Robert Strausz-Hupé (1903–2002)

- ***The Balance of Tomorrow. A Reappraisal of Basic Trends in World Politics (1945)***

Hlavní teze

- Odmítal Spykmanův pohled na Rimland, vrací se k Mackinderově představě o rovnováze sil mezi Amer Evropou a Heartlandem
- svět je podle něj bipolární:
 - ▣ jeden pól má námořně-vzdušný charakter (USA)
 - ▣ druhý je pevninský (SSSR)
- přítom:

Kdo vládne Heartlandu, neovládá oceány, kdo vládne oceánům (a vzdušnému prostoru), neovládá vnitrozemí Eurasie.

- rovnováha mezi póly by měla být udržována (v praxi pozor na SSSR, aby nezískal převahu, ale nemá smysl se ho pokoušet porazit)

Donald W. Meinig

- ***Heartland and Rimland in Eurasian History*** (1956)

Hlavní teze

- Navazuje na Spykmana, ale tvrdí, že chápání Heartlandu a Rimlandu jako čistě prostorových kategorií je chybné
- při jejich vymezení je třeba přihlížet i ke kulturním znakům obyvatelstva
- protože jsou tyto znaky dynamické, může Rimland inklinovat jak k Heartlandu, tak k moři – případně inklinaci měnit (např. Čína, ale dokonce i Británie neinklinovala celou svou historii k moři)

Podle toho se skládá svět z ...

- **Heartland** (stepní a pouštní oblasti Eurasie)
- **Rimland**, který je ale nejednotný a dělí se na:
 - ▣ **Kontinentální Rimland** (inklinuje ke kontinentu – Čína, Vietnam, Pobaltí)
 - ▣ **Mořský Rimland** (inklinuje k moři – Turecko, Thajsko)
 - ▣ neutrální státy v Rimlandu (Jižní Korea, Indie)
- **Vnější ostrovy** (orientace na moře)
- **Vnitřní ostrovy** (orientace na kontinent)

Kulturní aspekt geopolitiky

- Doporučení pro zahraniční politiku USA: není důležité pouze „vyvážet vojáky“, ale i vlastní kulturu a způsob života, protože:

... boj o myšlení a duše lidí je možná důležitější součást geopolitiky než vojenská síla

- Podobně ostatně uvažovali i v SSSR (ideologické ovlivňování rozvojových zemí), nově islamisté apod.

Saul Bernard Cohen

- ***Geography and Politics in a World Divided*** (1963, 1973)
- ***Global Geopolitical Change in the Post–Cold War Era*** (1991)

Pozadí ...

- 60. léta:
 - ▣ rozpory v západním i východním bloku (SSSR – Čína)
 - ▣ regionální konflikty „mimo pravidlo“ bipolárně rozděleného světa
- ⇒ snahy revidovat čistě bipolární chápání světa
- představa, že svět není „geopolitická jednota“, ale soustava navzájem odlišných a ovlivňujících se makroregionů

Hlavní teze:

Cohen spojuje Mackinderův a Haushoferův model:

- Existují 2 typy regionů: geostrategické a geopolitické
 - ▣ **Geostrategické regiony** (*Geostrategics Regions*) jsou 2 a jsou globální ve své působnosti, v jejich čele stojí supervelmoci USA a SSSR
 - ▣ **Geopolitické regiony** (*Geopolitics Regions*) jsou podřízeny regionům geostrategickým, jsou relativně politicky, kulturně i hospodářsky jednotné a jejich působení je regionální. V jejich rámci jsou časté integrační snahy.

Geostrategické a geopolitické regiony

Přímořský svět závislý na obchodu (*Trade Dependent Maritime World*)

- Angloamerika a Karibik
- Jižní Amerika
- Přímořská Evropa a Maghreb
- Subsaharská Afrika
- Ostrovní Asie a Oceánie

Eurasijský kontinentální svět (*Eurasian Continental World*)

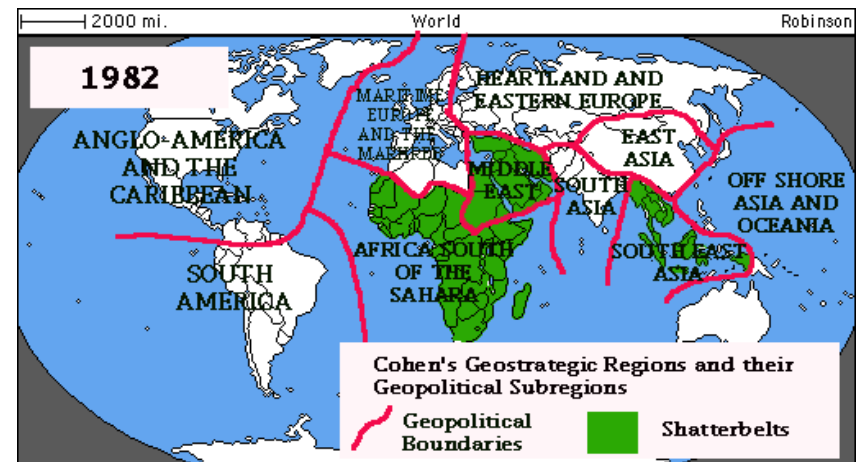
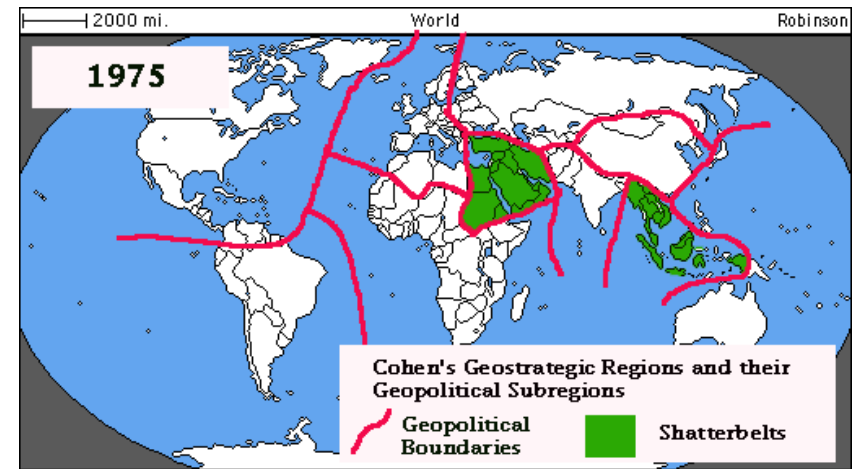
- Heartland s východní Evropou
- Východní Asie

Mimo geostrategické regiony leží

- Jižní Asie
 - ▣ Ta je potenciálním 3. geostrategickým regionem
- Jihovýchodní Asie
- Střední Východ
 - ▣ poslední dvě tvoří tzv. **pásma otřesu** (*shatterbelts*)
 - ▣ jsou politicky fragmentovaná a nestabilní
 - ▣ mají o ně zájem obě supervelmoci – vlastně jen v nich probíhá spor mezi geostrategickými regiony, ostatní oblasti jsou pevně rozděleny – proto je chybná strategie zadržování v celém Rimlandu, cenu má pouze v pásmech otřesu

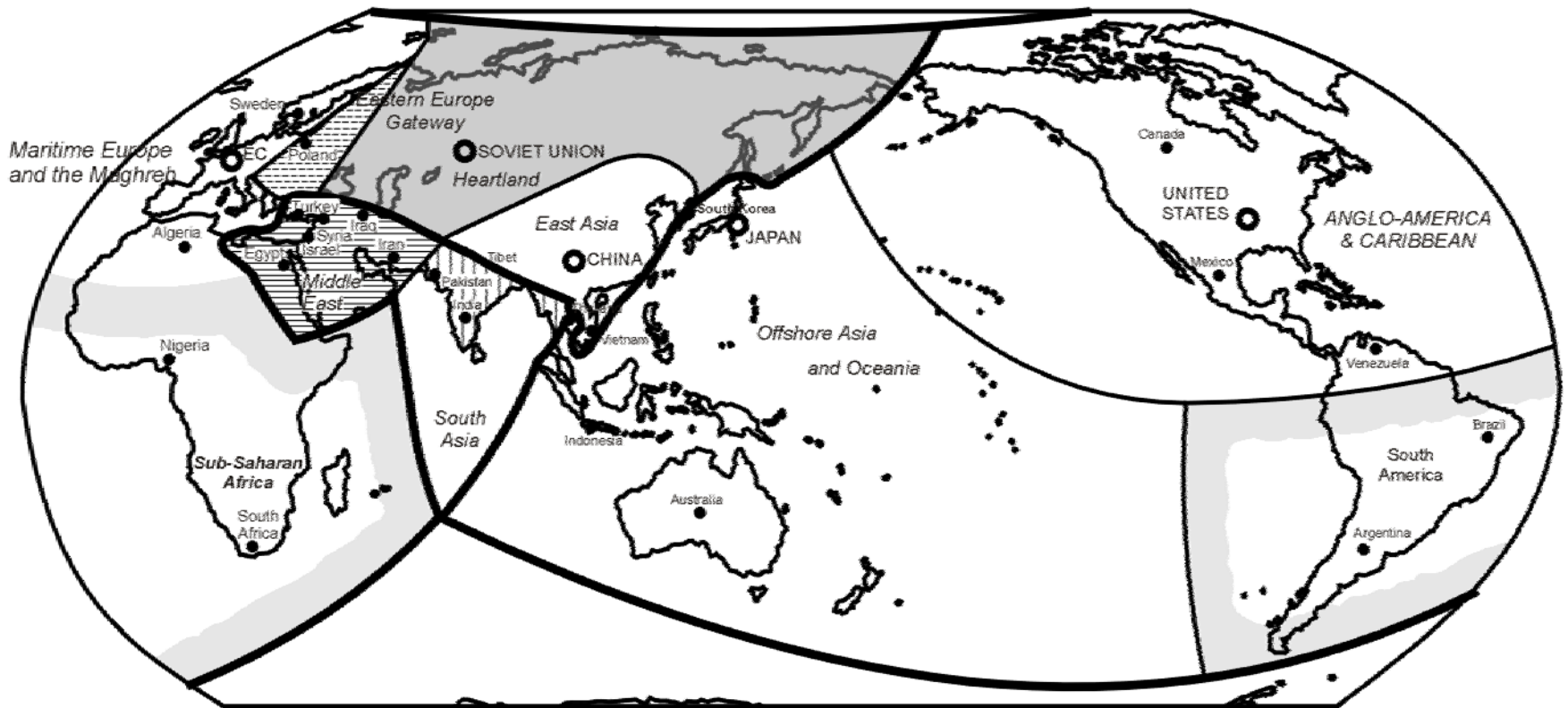
Revize v roce 1982:

- Subsaharská Afrika je dalším pásmem otřesu
- Světových velmocí je 5: SSSR, USA, Japonsko, Čína a sjednocující se západní Evropa, každá z velmocí si vytváří vlastní sféru vlivu v rámci geostrategického regionu
- vedle nich existuje i 27 mocností „druhého řádu“, např. Austrálie, Brazílie, Nigérie, Polsko
- I další země jsou ve vzájemných hierarchických vztazích nad- a podřízenosti, existují státy „třetího“, „čtvrtého“ i „pátého“ řádu

Revize 1991

- Východní Evropa je přechodový region mezi oběma geostrategickými regiony
- JV Asie a Subsaharská Afrika již nejsou pásmem otřesu (1. byla rozdělena mezi sousední geopolitické regiony, druhá je obyčejným geopolitickým regionem)
- Jižní Amerika a Subsaharská Afrika tvoří v rámci přímořského světa závislého na obchodě „čtvrtsféru marginality“ (*Quarter Sphere of Marginality*)

Regions within the Geostrategic Realms
Regions outside the Geostrategic Realms

- First-Order Powers
- Second-Order Powers

- Trade-Dependent Maritime Realm
- Eurasian Continental Realm
- Shatterbelt
- Geopolitical Regions

- Independent Geopolitical Region
- Gateway Region
- Quartersphere of Marginality
- Geostrategic Regions

Source: Saul B. Cohen, "Geopolitical Change in the Post-Cold War Era," *Annals of the Association of American Geographers*, December 1991.